

Erfgoed Magazine Alkmaar

Winter 2022 nr. 65

Wethouder Ad Jongenelen over erfgoed in Alkmaar:

“Ik vind dit zo’n interessante ontdekkingsreis!”

“Het was mijn eerste Open Monumentendag als wethouder in Alkmaar. Ik had gezegd: verras me maar en was erg onder de indruk! Vooral het bezoekje aan de Waagtoren, waarbij je dus helemaal naar boven gaat. Dan zie je de stad opeens in een heel ander perspectief. Zo leuk! Dat had ik vroeger al, als kind in het reuzenrad in Heerhugowaard. Het grappige was wel dat ik nu ook meteen dingen zag waar we wat mee moeten, zoals bijvoorbeeld stukken water die dichtgegroeid zijn...” Een gesprek met Ad Jongenelen over zijn eerste maanden als wethouder van onder meer het erfgoed in Alkmaar: “De zorg voor erfgoed is hier goed geregeld en dat wil je natuurlijk zo houden.”

“Wethouder zijn van de gemeente Alkmaar is wel iets anders dan van een gemeente als Langedijk, waar ik hiervoor wethouder was. Dat merkte ik al snel. Van twee avonden werken in de maand ging ik opeens naar twee avonden werken per week. En dan gaan we ook nog door tot we klaar zijn en soms is dat dus half twee ‘s nachts. Dat betekent dat ik mijn vrouw minder vaak zie. Dus als ik in de weekends dan representatieve taken heb, zoals bijvoorbeeld Open Monumentendag in september, dan neem ik haar graag mee.

Portefeuille erfgoed

“Ik ben blij dat ik de portefeuille Erfgoed onder mijn hoede heb. Zowel de stad Alkmaar als de dorpen kennen een rijke historie. Die moeten we koesteren en verzorgen. Daarom zet ik mij graag in om ons culturele erfgoed te behouden, om verdwenen erfgoed weer terug te brengen en om desgewenst, samen met betrokkenen, te zoeken naar een mogelijke nieuwe invulling. Ik ben jarenlang werkzaam geweest op het gebied van liftkeuringen. En in die hoedanigheid kwam ik een keer bij een beheerder in Overveen die authentieke panden herstelde in de oorspronkelijke staat, maar mét de gemakken van deze tijd, inclusief een lift. Ik weet nog goed hoezeer ik onder de indruk was van de manier waarop dat werd gedaan. En nu mag ik me daar gewoon zelf mee bezighouden in de gemeente Alkmaar, dat vind ik echt fantastisch!

Er zitten hier intern trouwens bijzonder enthousiaste mensen op die portefeuille. Het team Erfgoed is zo’n goed en solide team met zo ontzettend veel kennis en passie voor het erfgoed in de gemeente!

Lees verder op pagina 2 >

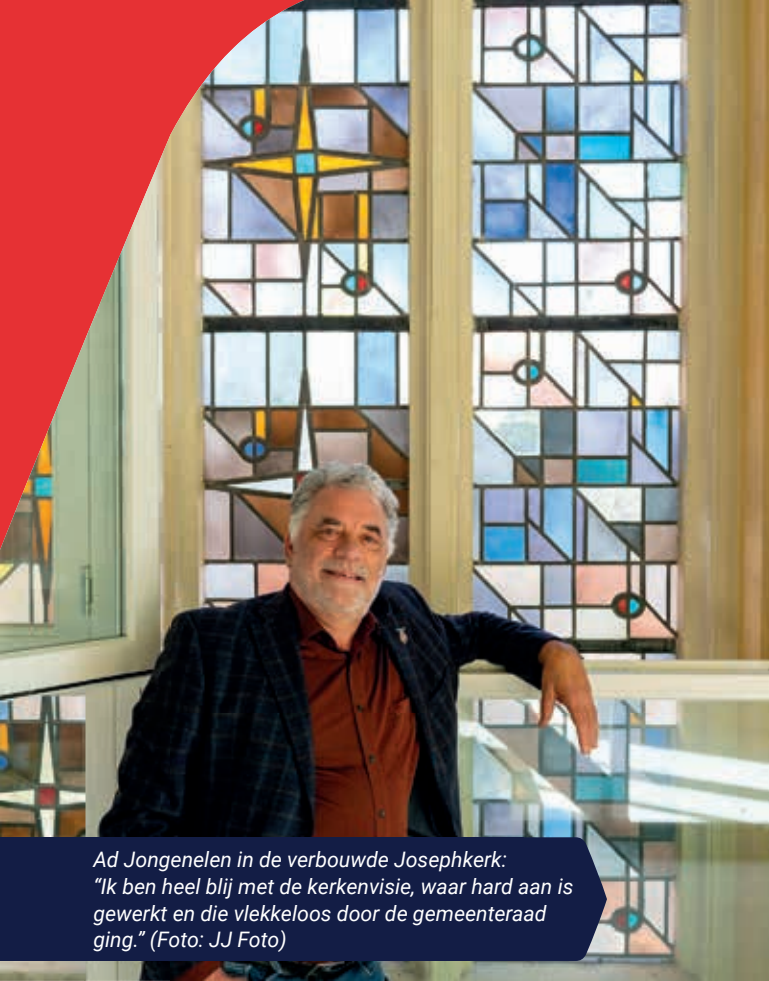
Een opgraving in de Schermer na sloop van oude stolp

In augustus werd aan de noordkant van de Schermer, bij de Lange Molenweg 9, de Louise Hoeve gesloopt. Een bouwvallige boerderij in een deel van de droogmakerij dat van oudsher bij Oterleek hoorde. Aansluitend op de sloop voerden onze gemeentelijke archeologen een opgraving uit waarbij ze onder meer ontdekten dat de oorspronkelijke boerderij wellicht al eeuwen ouder was dan altijd werd aangenomen. **Lees verder op pagina 6 >**

Meld je aan voor het digitale magazine met de uitgebreide artikelen op erfgoedalkmaar.nl

Ad Jongenelen in de verbouwde Josephkerk:
"Ik ben heel blij met de kerkenvisie, waar hard aan is
gewerkt en die vlekkeloos door de gemeenteraad
ging." (Foto: JJ Foto)

< vervolg van pagina 1

Maar ook met een enorme berg werk, dat is onvoorstelbaar. Gelukkig kunnen we het team nu uitbreiden. Want de zorg voor erfgoed is nu goed geregeld en dat wil je natuurlijk zo houden. Maar daarvoor heb je echt mensen nodig met kennis. En die kennis werkt aanstekelijk. Ik heb bijzonder leuke discussies met ze. En als het kan, ga ik mee om te kijken waar ze het over hebben. Dan krijg ik er een gevoel bij, een idee. Zo ben ik met de archeologen al de hele Munnikenweg afgelopen. Ik heb alle verhalen

gehoord. Over de kastelen en die tankversperring uit WO2. Maar ook over het klooster aan de Molenbuurt. Dat zijn zulke enthousiaste verhalen en er leven nog een heleboel ideeën over wat er gedaan kan worden om nog veel meer verhalen boven de grond te krijgen."

Dorpskerk

"Ik ben getroffen door het enthousiasme van al die mensen in onze gemeente die zich inzetten voor ons erfgoed. De vrijwilligers van de Dorpskerk in Grootshermer bijvoorbeeld. Die vechten met zoveel liefde voor het behoud van hun kerk. Er zitten scheuren in het fundament bij het koor en daar moet iets aan gebeuren. Ik ben daar echt van geschrokken. Dus ik ga kijken wat we daar als gemeente in kunnen betekenen, naast de subsidiemogelijkheden die er al zijn. Gelukkig is er in de gemeenteraad over de hele breedte een enorm historisch besef en tegelijkertijd zorg voor de dorpskernen. Ik kan me dan ook niet aan de indruk onttrekken dat zij zich hier ook zorgen over maken."

Kerkenvisie

"Ik ben trouwens ook heel blij met de kerkenvisie waar de afgelopen jaren hard aan gewerkt is en die 15 november is gepresenteerd in de Grote Kerk in De Rijp. Heel goed dat die visie er nu is. Je zou bijna zeggen, waarom nu pas? Ik ben er later bij betrokken geraakt, maar wat ik ervan gezien heb, daar heb ik alleen maar lof voor: Goeie participatie, goeie communicatie en een mooi eindproduct. Hij ging dan ook vlekkeloos door de gemeenteraad. Zo'n visie is van groot belang. Kijk, zo'n gebouw staat er nu en je bouwt het nooit meer opnieuw. Dus als je er nu wat mee kunt, behoud je het voor eeuwig. En dat kan op veel manieren. Je kunt niet overal een boekenwinkel in zetten zoals in Maastricht. Maar de appartementen in de Josephkerk zijn allemaal verkocht. Dus dat is blijkbaar ook een manier."

Lees het complete interview op erfgoedalkmaar.nl

TIMEWARP

Het kerkje in Koedijk

De middeleeuwse kerk die voorheen op de plek stond van het houten kerkje in Koedijk, was een indrukwekkend groot gebouw! Dat ontdekten onze archeologen toen zij opnieuw een kijkje kwamen nemen bij het kerkje, nadat de eigenaar enkele brokstukken had gevonden van grafzerken.

Het artikel was te lezen in onze digitale nieuwsbrief van november en is uiteraard ook terug te vinden op onze website. Net als het artikel uit het Erfgoedmagazine van augustus over de middeleeuwse voorganger van het houten kerkje.

Expositie Stedelijk Museum Alkmaar over het onafhankelijke leven van Maria van Nesse

In Stedelijk Museum Alkmaar is sinds vorige maand de expositie 'Rijk & onafhankelijk. Maria van Nesse (1588-1650)' te zien. Twee bordjes uit het depot van het archeologisch centrum, die toebehoorden aan Maria van Nesse, maken deel uit van de expositie.

Maria van Nesse was een gefortuneerde ongetrouwde vrouw die leefde in het zeventiende-eeuwse Alkmaar. Zij had haar geld in eigen beheer en hield een memorieboek bij waar zij bijvoorbeeld huishoudelijke tips en recepten van maaltijden in opschreef. Dit eenvoudig ogende boekje is bij toeval ontdekt in een Belgisch familiearchief.

Het boekje bevat een schat aan gedetailleerde informatie over het dagelijks leven in de zeventiende eeuw, gezien door de ogen van een vrouw. UvA-kunsthistoricus Judith Noorman en Robbert Jan van der Maal onderzochten haar leven en schreven er een boek over.

Mensen zonder macht

De expositie in Stedelijk Museum Alkmaar is nog te zien tot en met 19 maart. Christi Klinkert, conservator Stedelijk Museum Alkmaar: "Er wordt wel gezegd dat het verleden een vreemd land is. Dat geldt helemaal voor het verleden van mensen die geen macht hadden. Hun daden en omstandigheden zijn immers van oudsher slecht gedocumenteerd. Maar dankzij Maria van Nesses uitvoerige notities - én de gedegen analyse ervan door Judith Noorman en Robbert Jan van der Maal - is het dagelijks leven van een katholieke vrouw in zeventiende-eeuws Alkmaar verbazend dichtbij. Voor een museumconservator als ik is zo'n document een goudmijn: het biedt stof voor vele nieuwe verhalen over het oude Alkmaar."

- 1 Twee bordjes van Maria van Nesse, gevonden tijdens een opgraving in Alkmaar.
2 Maria van Nesse noteerde ook medische recepten, zoals deze remedie tegen tandpijn.
(bron: Rijksarchief Mons, België; Foto: Judith Noorman.)

Meer timewarps van Regionaal Archief Alkmaar zijn te zien in een album op Flickr: <http://bit.ly/timewarps>

Gonna de Reus: "Die ruimte voor nieuwe inzichten vonden we als gemeente belangrijk".

Gemeenteraad vol lof over Kerkenvisie

"Een methode die leidt tot een maatwerkoplossing voor ieder vraagstuk"

"U heeft deze Kerkenvisie zelf inhoud gegeven. Een bundeling van expertise. De gemeenteraad was vol lof en daar mag u trots op zijn. Bedankt voor deze hechte samenwerking!" Zo leidde wethouder Ad Jongenelen op 15 november in de Grote Kerk in De Rijp de presentatie in van de Kerkenvisie voor Alkmaar. Het is een praktisch product geworden, dat zich onderscheidt van andere kerkenvisies omdat je er als eigenaar meteen mee aan de slag kunt. Wij keken terug op het proces met een aantal betrokkenen.

De Alkmaarse kerkenvisie is de vrucht van vier jaar intensief samenwerken tussen kerkeigenaren, gemeente Alkmaar en andere betrokken partijen. Met als gezamenlijk doel de kerkgebouwen in de gemeente Alkmaar te bewaren voor de toekomst. Het is een praktisch product, inclusief een informatieve website en een online platform, waarop partijen kunnen samenwerken en kennis kunnen delen. Op de website is onder andere informatie te vinden over subsidiemogelijkheden, herbestemmen bijbestemmen en het bereiken van de juiste bezoekersgroepen.

Zo'n vijfhonderd mensen waren betrokken bij de totstandkoming van de Alkmaarse Kerkenvisie. Variërend van kerkeigenaren tot en met erfgoedpartijen, historische verenigen, makelaars, ontwikkelaars, bestuurders en ambtenaren.

Vitale kerk

De vraag is steeds: hoe houd je de kerk vitaal? Bijvoorbeeld met het organiseren van andere activiteiten naast de kerkdiensten, of, als het met kerkdiensten niet meer lukt, het zoeken naar een andere bestemming. Alle varianten zijn mogelijk en de weg daar naartoe en de tools die ervoor nodig zijn, zijn dankzij deze praktische Kerkenvisie voor iedereen onder handbereik.

Anne-Marie Goudzwaard van APPM droeg, in opdracht van de gemeente Alkmaar, de afgelopen twee jaar zorg voor de procesbegeleiding: "Toen ik gevraagd werd voor deze rol, was er al een proces van twee jaar doorlopen en er was al ontzettend veel gedaan. Wat ik heel mooi vond, was dat zorgvuldig recht gedaan

werd aan de inhoud, terwijl tegelijkertijd gezocht werd naar de juiste vorm voor Alkmaar, inclusief een bruikbaar product."

Nieuwe inzichten

Gonna de Reus was als opdrachtgever namens de gemeente Alkmaar actief betrokken tijdens het hele proces: "Die ruimte voor nieuwe inzichten vonden we als gemeente heel belangrijk. Ook omdat we tijdens de participatie steeds met nieuwe groepen aan de slag gingen. Dan krijg je ook steeds weer nieuwe inzichten. In feite hebben we met elkaar een methode ontwikkeld die leidt tot een maatwerkoplossing voor elk vraagstuk."

Anne-Marie: "Op de website vind je ook informatie over hoe bepaalde dingen moeten. Denk bijvoorbeeld aan een wegwijzer voor het aanvragen van alle mogelijke soorten subsidie. Dat is best ingewikkeld. Dat vind ik zelf ook nog steeds heel moeilijke materie."

Met rode en groene kaarten kunnen de aanwezigen reageren op stellingen tijdens de presentatie van de kerkenvisie.

Uniek product

Veel gemeenten in Nederland zijn op dit moment bezig met het maken van een kerkenvisie. Dat Alkmaar een bijzonder product heeft gemaakt, wordt wel duidelijk door de belangstelling van andere gemeenten. Gonna: "We hadden pas een presentatie in

Heiloo en daar was veel interesse voor het platform. Voor ons is het prima als ook zij het gaan gebruiken. Dat hopen we zelfs, want hoe meer kennis daar gedeeld wordt, hoe meer het opbrengt, voor iedereen. Zo zou het mooi zijn als bijvoorbeeld ook de Rijksdienst een account aanmaakt. Er bestond nog geen platform waarop al deze partijen kunnen netwerken. Het Alkmaarse platform is op dit moment het enige."

Anne-Marie: "De visie van Alkmaar onderscheidt zich van andere visies doordat wij de onderzoeksresultaten hebben vertaald in producten. Vaak worden het aanbevelingen in een rapport en ja, wat gebeurt er dan vervolgens met zo'n rapport? Dan is alles een stuk lastiger toe te passen in de praktijk. Op deze manier krijgt het meer publiekswaarde, is het niet meer iets van ons alleen."

Judith Flapper

[Lees het complete interview op erfgoedalkmaar.nl](#)

Out of the box

Bij de totstandkoming van de kerkenvisie waren zo'n vijfhonderd mensen betrokken. Voor deze terugblik spraken wij met Simon Binnendijk die betrokken was namens de Vrijheidskerk en PKN Alkmaar: "De vraag wat je zelf als kerk kunt doen, vind ik een goed uitgangspunt. En wij hebben dankbaar gebruikgemaakt van de mogelijkheid een energiescan te laten doen van het gebouw". We spraken Marie France Kiel, secretaris van het bestuur van de Dorpskerk Grootschermer: "Goed om elkaar met zoveel mogelijk out of the box ideeën te inspireren!". En we spraken met Klaas Telgenhof die kerkeigenaren ondersteunt in zijn functie als loods herbestemming van de provincie: "Kerkeigenaren kunnen bij mij met alle vragen terecht, ook als ze nog lang niet toe zijn aan herbestemmen."

Lees hun ervaringen met het proces om tot een kerkenvisie te komen op [erfgoedalkmaar.nl](#)

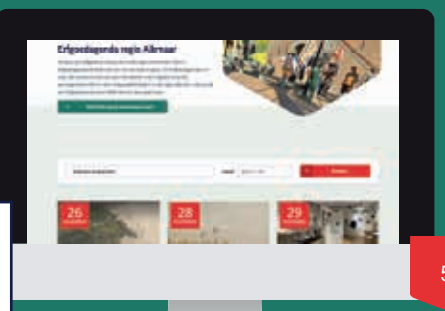

Volg jij Erfgoed Alkmaar al op Facebook en Instagram?

Volg jij Erfgoed Alkmaar al op Facebook en Instagram? Hier vind je, behalve elke week een verse vondst op vrijdag, nog veel meer waardevolle foto's, filmpjes en wetenswaardigheden over erfgoed in Alkmaar. Sinds enkele maanden hebben we ook Erfgoed Alkmaar On the road op Instagram. Met onder meer video's van onze junior verslaggeefster Luna.

Zin om iets leuks te doen? Check de Erfgoedagenda!

In de Erfgoedagenda voor de regio Alkmaar vind je evenementen die over erfgoed gaan óf die in een monument plaatsvinden. Van exposities en lezingen tot en met concerten en rondwandelingen. Ben je zelf organisator? Je kunt je evenement gratis plaatsen!

Klaas Telgenhof, loods herbestemming van de provincie vertelt dat hij ook veel kan betekenen voor kerken die nog helemaal niet aan herbestemming denken.

Het proces

Inventarisatie

2019 Inventarisatie: Er is een overzicht gemaakt van alle gebedshuizen en er zijn gesprekken gevoerd met de eigenaren.

2020 Tussenrapport: Oplevering analyse van de bevindingen.

In gesprek

2021 Visievorming: Samen bouwen aan een visie, vanuit de blikvelden eigendom (eigenaren), behoud (erfgoedpartijen), gebruik (cultuur en toerisme), ontwikkeling (makelaars/ontwikkelaars).

2021 Websites: Met een kernteam van kerkeigenaren zijn twee websites ingericht. En is nagedacht over aanpassing van het vergunningstraject voor ingrepen aan kerken. Met ambtenaren is het aanvraagtraject voor een vergunning verder vormgegeven.

Praktijkonderzoek

Voor een periode van 6 maanden (jan-juli 2022) zijn casussen uit de praktijk getoetst aan de visie. De uitkomsten zijn verwerkt in de visie.

Producten

- Website [kerkenvisiealkmaar.nl](#) met informatie over de kerken en voor kerkeigenaren.
- Website [kerkenplatformalkmaar.nl](#) voor netwerken en nieuws.
- Verplicht vooronderzoek naar een passende functie bij herbestemming.

Een opgraving in de Schermer

Bouwjaar Louise Hoeve Oterleek zal waarschijnlijk raadsel blijven

< vervolg van pagina 1

Voorafgaand aan de opgraving in Oterleek, was een bouwhistorische verkenning gedaan door bureau IDDS. Hierin werd vastgesteld dat het gebouw in zijn geheel negentiende-eeuws oogde maar dat er sindsdien nog enkele flinke verbouwingen waren geweest. Dat was te zien aan de variatie aan negentiende- en twintigste-eeuws metselwerk. Volgens de overlevering was het bouwjaar 1844 en tijdens de sloop werd inderdaad ook een gedenksteen terug gevonden uit dat jaar.

Op een kaart van Johannes Dou uit 1680 echter, staat op dit erf al een boerderij ingetekend. Die boerderij zal zijn gebouwd door de eerste generatie boeren die na de drooglegging van het meer in 1635 de kleibodems hebben ontgonnen voor veeteelt. De stolp blijkt met dezelfde afmetingen en op exact dezelfde locatie als de nu gesloopte stolp ook al op de kadasterkaart van 1817 te staan. Dus het ziet ernaar uit dat er in 1844 alleen sprake was van renovatie van het muurwerk met handhaving van een oudere kern.

Anderhalve stolp

De gesloopte boerderij had overigens indrukwekkende afmetingen. Uitwendig was het pand 17,4 bij 22,2 meter en daarbij was een aangebouwde stal uit 1977 niet meegerekend. De boerderij was in feite een 'anderhalve stolp' met een rechthoekig grondplan, rustend op een grenenhouten constructie van zes zware staanders van elk 50 bij 32 cm dik. De staanders vormden met elkaar een rechthoekige kern van 7 bij 10,5 meter. Aan de bovenkant en halverwege waren de staanders met horizontale balken verbonden. Ze werden geschoord met zware dubbele steunbalken, de zogenaamde 'zwingen', die met grove smeedijzeren nagels waren vastgezet.

Van oudsher diende de grote ruimte van het 'vierkant' volledig voor de hooiopslag. In de vier zijbeuken eromheen bevonden zich dan (met de klok mee): middenvoor de woonruimte; links van voor naar achteren de koestal; middenachter een jongveestal

Vooraanzicht van de Louisehoeve in 2018 (Streetview).

Foto boven: Stuk betegelde haardwand, tussen het slooppuin van het voorhuis

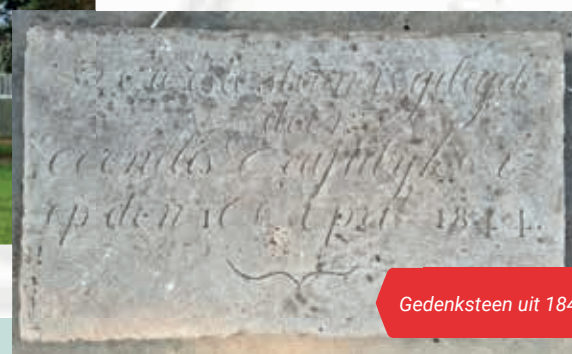
Foto midden: Het achterste deel van het vierkant in 2020, met links achter de kalksteenmuur het voorste deel (foto IDDS)

(in 1977 veranderd in melkruimte); rechts de 'dars' als een multifunctionele ruimte voor opslag van onder meer een hooiwagen en gereedschappen; en rechts voor een woon- of werkruimte met daaronder de kaaskelder.

In 1844 (of daarna) is de koestal aan de achterzijde verlengd tot een korte 'staart'.

Oude schouw

Tijdens de sloop werd achter een twintigste-eeuwse bakstenen haard nog een oude schouw aangetroffen. Afgewerkt met paars beschilderde wandtegels en witjes van rond 1844. Helaas kwam de schouw pas te voorschijn op het moment dat de stolp met de kraan omver

Gedenksteen uit 1844.

gedrukt werd. Een noodzakelijke actie, omdat al bij het begin van de sloop instortingsgevaar werd geconstateerd.

Er zijn vervolgens nog enkele negentiende-eeuwse tegelfragmenten geborgen. Maar ook resten van oudere tegels die destijds hergebruikt zijn als opvulstukken tussen het metselwerk en de nieuwe tegels.

Helaas waren toen wij arriveerden de funderingen en de kelder van het voorhuis al vrijwel volledig uit de grond verwijderd. Desondanks leverde de opgraving van de rest nog belangrijke informatie op over de bouwgeschiedenis.

Opmerkelijk is namelijk dat we totaal geen resten vonden van een eventuele oudere stolpboerderij op hetzelfde erf. De funderingen en poeren, die we aantreffen onder de negentiende-, twintigste en 21e-eeuwse bovenbouw, horen allemaal bij de oorspronkelijke boerderij. Dat roept de vraag op of de oorspronkelijke boerderij wellicht al in de zeventiende eeuw als anderhalve stolp gebouwd is op exact dezelfde plek.

Half vergaan hooi

Van de inrichting van de stolpboerderij waren niet veel sporen meer aanwezig. Binnen het anderhalve vierkant vonden we harde pakketten samengeperst en half vergaan hooi. En in de dars lag op de ophoging een restant van een laag geel zand waar voorheen een vloer van gele klinkers lag. Bij de koestal troffen we aan de westrand van de hooiberg een merkwaardige ronde bakstenen waterput aan van maar liefst 160 cm breed, afgesloten met een koepelgewelf. De waterput was grotendeels halfsteens gemetseld met schelpmortel. De onderste 90 cm echter, bestonden uit éénsteens dik metselwerk en waren gemetseld met klei. Van nature zou hier weinig water komen opwellen, vanwege de kleilagen van de ondergrond. Vandaar dan ook dat de put werd gevoed door een houten koker vanuit het westen. Waarschijnlijk helemaal vanaf de erfsloot, die ondergronds was aangelegd naar een zijopening geheel onderin de put. De koker was gemaakt van een uitgeholde boomstam van 28 cm dik, met een binnenmaat van ongeveer een decimeter. De put leverde op deze manier voldoende drinkwater, niet alleen voor de bewoners maar ook voor het vee. Ondanks dijken en sluizen had de Schermer overigens tot de droogmakerij nog brak water.

Alle ophogingen, muurresten en andere sporen die we aantreffen, bleken uitzonderlijk 'schoon'. Dat wil zeggen dat er totaal geen vondsten van afval of potscherven waren! Dit komt deels doordat

Foto boven: Wandtegels met haas, poortgebouw en hond, hoekmotief ossenkopjes, 139x130x10 mm, ca. 1640/1680

Foto rechts: Wandtegels decor 'Tulphalfje', tegeldikte 6 mm, 1844

Foto onder: Achterzijde van de Louisehoeve in 2020, met rechts de negentiende-eeuwse 'staart' (foto IDDS)

Alle ophogingen, muurresten en andere sporen die we aantreffen, bleken uitzonderlijk 'schoon'. Dat wil zeggen dat er totaal geen vondsten van afval of potscherven waren! Dit komt deels doordat de vloeren en de haard in het woongedeelte al gesloopt en verwijderd waren. Hierdoor hebben we geen helder antwoord kunnen krijgen op de vraag naar de eerste bouwdatum van de gesloopte stolp.

Peter Bitter, archeoloog

Lees het uitgebreide verhaal en bekijk meer foto's op erfgoedalkmaar.nl

Literatuur:

M. van Dam, 2022: Bouwhistorische verkenning met waardenstelling Lange Molenweg 9, Oterleek, Gemeente Alkmaar, Noordwijk (IDDS rapport project A2167)

Natuurstenen traptreden en nieuwe lateien voor Agatha

Gevel Metiusgracht 5 kreeg ingrijpende opknapbeurt

Aan de Metiusgracht, op nummer 5, staat een bijzonder huis met de naam Agatha. Een gemeentelijk monument dat eigenaren Lenda en Charles Bruin met trots en enthousiasme bewonen. De afgelopen maanden heeft de voorgevel in de steigers gestaan. De lateien boven de ramen in de voorgevel zijn vervangen, voegen en scheuren in het metselwerk zijn hersteld en de bordestrap is voorzien van nieuwe natuurstenen treden en geprofileerde gestucte stootboorden: "Dat zo'n huis als dit ook voor de volgende 150 jaar bewaard moet blijven, vind ik een mooi uitgangspunt."

Het woonhuis aan de Metiusgracht met de naam 'Agatha' werd in 1905 ontworpen en gebouwd door de Alkmaarse aannemer Johannes Balder (1848-1917). De stijl is beïnvloed door zowel de neorenaissance als de Jugendstil. De gevel is van kalkzandsteen in verschillende kleuren, afgevoegd met rozerode voegmortel. De verspringende gevel, de speelse architectuur en de kleurrijke uitwerking van het gevelmetselwerk maken het pand karakteristiek en herkenbaar.

Vier keukens

Charles en Lenda Bruin kochten het pand aan de Metiusgracht in augustus 2007. Lenda: "In februari 2008 zijn we erin gaan wonen. Er moest wel veel aan gebeuren hoor. De voorgevel is natuurlijk prachtig, daar zijn we voor gevallen, maar binnen was eigenlijk alles wat monumentaal was er al uit gesloopt. Alle deuren waren kapot en er zaten wel vier keukens in. Het pand was altijd verhuurd geweest. Dus wij hebben alleen maar dingen teruggebracht. Onze en suite deuren zijn bijvoorbeeld niet origineel. Die hebben we gekocht bij de Monumentenloods. Daarmee hebben

Metiusgracht 5 in de steigers.
(Foto's: aangeleverd)

Charles en Lenda op de vernieuwde trap voor hun huis. (Foto: Rob Verhagen)

we destijds trouwens ook in het Erfgoedmagazine gestaan! Met dit koude weer zijn we extra blij met de deuren. Zeker nu met die hoge gasprijzen!

We hebben sinds twee jaar dan wel monumentenglas, maar dat is toch minder isolerend dan dubbel glas. Bij het vervangen van de ramen, twee jaar geleden, kwamen ze er eigenlijk achter dat de voorgevel meer aandacht nodig had. Vanaf de steiger, zagen ze bij het slaapkamer- raam van onze dochter dat de stenen daar naar buiten werden geduwd... Dat is dus niet best want het betekende dat waarschijnlijk de raam- ankers aan het roesten waren."

Kijkoperatie

"Dus vorig jaar kregen wij hier een kijkoperatie. Ja, grappig hè, dat noemen ze echt zo. Het bleek dus dat de bogen boven de ramen, ofwel de lateien, aan het scheuren waren. Toen hebben ze de monumentenadviseur erbij gehaald en die dacht even dat we hier te maken hadden met de eerste betonnen lateien in Alkmaar. Maar uiteindelijk ontdekten ze dat de bogen gewoon uit gemetselde steentjes bestonden. Het was trouwens heel mooi om te zien hoe dat ging. Roel Klyssen van De Boorder en Koreman samen met de monumentenadviseur en twee metselaars in overleg op de steiger."

Bordestrap

Toen de subsidieaanvraag voor de voorgevel was verstuurd en toegewezen, besloten Charles en Lenda om ook meteen de bordestrap maar aan te pakken en ook daar onderhoudssubsidie voor aan te vragen. Lenda: "Verschillende traptreden waren gescheurd. Dat was al jaren zo en we hadden in het verleden al eens het advies gekregen om ze te lijmen. Maar daar hadden

De traptreden zijn voorzien van nieuw natuursteen.

we geen vertrouwen in. Nu kwamen we in overleg met de monumentenadviseur uit op het vervangen van het natuursteen. Het nieuwe natuursteen, dat geleverd is door Haker, is iets dikker en daardoor ook steviger. Bij het aanbrengen bleek vervolgens dat alle treden verschillend van hoogte waren en ook dat is zo goed mogelijk opgelost. En ook de ronde overgang naar de stootborden is weer mooi geworden."

Charles: "Dat is een soort sierronding en de monumentenadviseur had aanvankelijk voorgesteld om ook die van steen te laten maken, zoals het waarschijnlijk oorspronkelijk geweest is. Maar dat zou zoveel meer geld gaan kosten! De overgang was al niet meer van steen, het was inmiddels al allemaal gestuct en dat is in de nieuwe situatie dus ook weer zo. Allemaal in goed overleg met de monumentenadviseur."

Aannemer

Voor de uitvoering van het werk, koos de familie de Bruin voor aannemingsbedrijf De Boorder en Koreman. Roel Klyssen, directeur eigenaar De Boorder en Koreman: "Een heel bijzonder pand, Metiusgracht 5! Om daaraan te mogen werken, daar worden wij altijd blij van. We hebben in dit geval de lateien boven de kozijnen vernieuwd en opnieuw verankerd met een houtconstructie erachter. Vervolgens is een deel opnieuw gemetseld en gestuct. Daarna hebben we de traptreden van het bordes vernieuwd samen met Haker natuursteen uit Alkmaar."

Alles in samenspraak met de monumentenadviseurs van de gemeente uiteraard. Dat overleg gaat gelukkig heel soepel. Voor het behoud van de monumenten in je gemeente, is het belangrijk dat de monumentenadviseurs er zijn. Een stukje controle zorgt ervoor dat dit soort panden blijven bestaan."

Judith Flapper

Lees het uitgebreide verhaal en bekijk meer foto's op erfgoedalkmaar.nl

De aannemer en de metselaars op de steiger, in overleg met de monumentenadviseur.

Alkmaar 450 jaar ontzet: Het verhaal

Iedereen weet dat de datum 8 oktober is verbonden aan Alkmaar ontzet. Het is in 2023 precies 450 jaar geleden dat de Spanjaarden bij de poorten van Alkmaar met succes werden tegengehouden. Dat was in 1573. En 1572, het jaar waarin de grote opstand tegen de Spanjaarden begon, wordt gezien als het geboortjaar van Nederland. Alkmaar Ontzet wordt ieder jaar gevierd, maar wat is er nu echt gebeurd in Alkmaar in die tijd? In dit jubileumjaar, met een heleboel festiviteiten en een climax in oktober volgend jaar, maken steeds meer mensen kennis met het verhaal erachter.

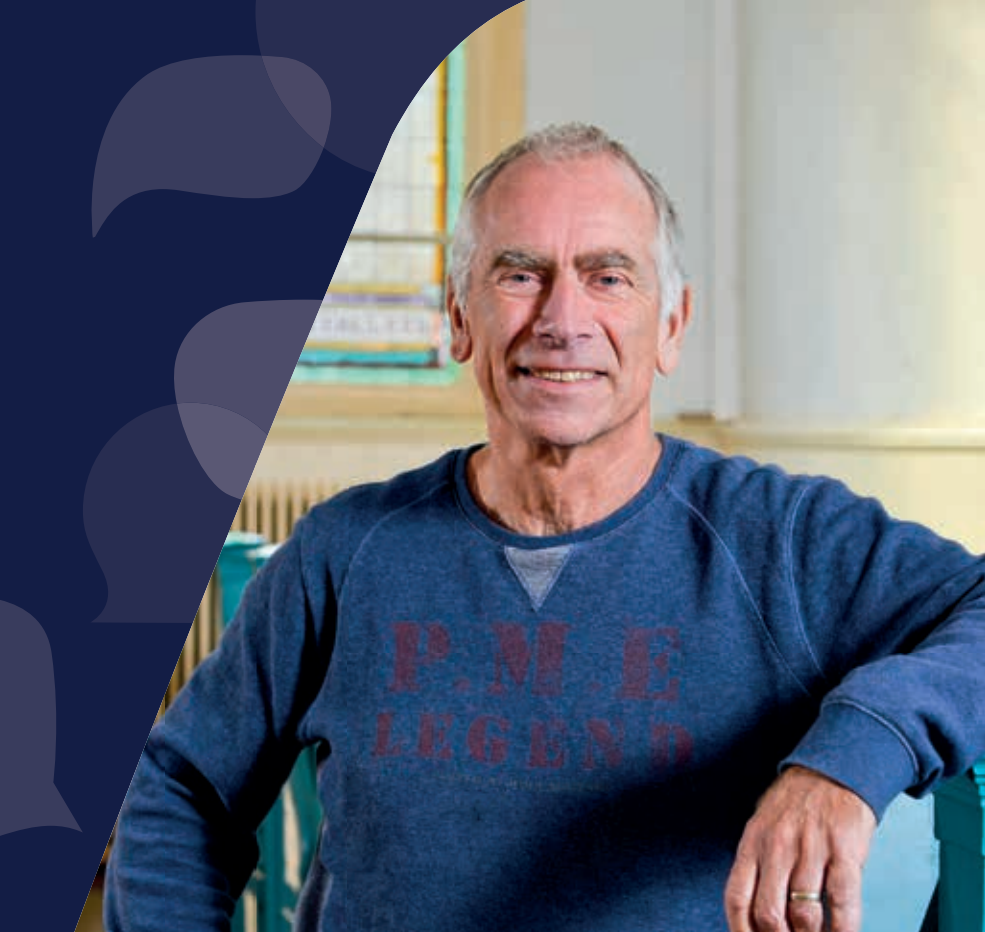
Een verhaal waarvan onze archeologen in de loop der jaren al verschillende tastbare bewijzen aantreffen in de Alkmaarse bodem. Zoals bijvoorbeeld de resten van de heiligenbeelden van het Clarissenklooster aan de Molenbuurt, die aan puin zijn geslagen door de geuzentroepen nadat ze in 1572 de nonnen hadden verdreven.

Het jaar 1572 was een belangrijk jaar in de Tachtigjarige oorlog (1568-1648), want toen begon de grote opstand tegen de Spanjaarden. Elke stad in Nederland speelde hierin zijn eigen rol en heeft zijn eigen herinneringen. Ook Alkmaar was – mede door de gunstige ligging, een waardevolle stad in de strijd.

Vanaf het eind van de jaren zestig van de zestiende eeuw was er toenemende onrust in het land. In 1566 raasde de Beeldenstorm over de Nederlanden. Met als gevolg een strenge repressie door Alva's Bloedraad. Veel Alkmaarders sloegen op de vlucht. Hier begint het verhaal van historicus en archivaris Harry de Raad, die in dit jubileumjaar verschillende kennissessies verzorgt over hoe het er 450 jaar geleden in Alkmaar aan toeging.

Lees het verhaal van Harry de Raad op erfgoedalkmaar.nl

Stadsarcheoloog Peter Bitter sprak in Lübeck over adel in Alkmaar:

“Altijd moeilijk vast te stellen of iemand van adel was of niet”

In oktober was onze stadsarcheoloog Peter Bitter een week in Lübeck voor het tweejaarlijkse archeologiecongres rondom stadsarcheologie in de Hanzesteden. Eens in de paar jaar komen zo'n vijftig stadsarcheologen uit Hanzesteden uit heel west-Europa bij elkaar in Lubeck, dat van oudsher wordt gezien als de belangrijkste stad van dit samenwerkingsverband. Deze keer was het onderwerp Adel in de stad en ook Peter Bitter werd gevraagd hier een lezing over te houden.

“Het is best bijzonder als je gevraagd wordt om te spreken op dit congres,” vertelt Peter Bitter na terugkomst in Alkmaar, “maar tot dusver ben ik er elke keer bij geweest. Misschien ook omdat ik veel publiceer over mijn werk. De sprekers zijn eigenlijk allemaal archeologen die actief publiceren. Er is steeds een thema waarover je dan vertelt vanuit jouw eigen werkplek. De vorige keer was nog voor coronatijd. Toen ging het over het ontstaan van de stad. En deze keer was Adel in de stad dus het thema.”

Hoe zit het met die adel in de stad Alkmaar?

“Nou, eerlijk gezegd heb ik een beetje gesmokkeld. Ik ben begonnen met een verhaal over de eerste stadsontwikkeling in Alkmaar en de rol die de graaf van Holland daarin had. Sinds de opgraving na de nieuwwjaarsbrand in 2015, hebben we daar namelijk een nieuwe theorie over. In archiefbronnen van rond 1200 wordt een dijk genoemd van Alkmaar naar Bergen die in 1200 hersteld of voltooid is. Aangezien de Langestraat en de Houttil een meter hoger liggen dan de omgeving, zou die dijk daar dan onder moeten liggen.

Maar ik kreeg de afgelopen jaren het gevoel dat dat niet klopte, want bij opgravingen aan de Langestraat vonden we bijna nooit iets uit de dertiende eeuw. Dat blijkt achteraf dus geen wonder, want er lag daar helemaal geen dijk in de dertiende eeuw. De Langestraat is van rond 1290 en de eerste bewoning kwam pas rond 1300. En die dijk, die was er wel, maar die lag onder de Koningsweg en sloot vervolgens aan op de Dijk.”

Dieper graven

“Bij de meeste opgravingen heb je een beperkte plek om te graven. Alleen aan de voorkant van het pand bijvoorbeeld en vaak niet diep genoeg om de juiste sporen te vinden. Maar in 2015 konden we voor het eerst in pandig aan de slag op een groot oppervlak. En toen werd wel duidelijk dat er echt geen resten waren van voor de dertiende eeuw.

In dezelfde tijd als de Langestraat, dus rond 1300, zijn ook de Houttil en aan de overkant het gebied Voordam, Achterdam en het eerste stukje Fnidsen aangelegd. Dat ligt daar allemaal ongeveer even hoog.

Bij opgravingen in 2005 aan de Voordam en in 2003 aan het Waagplein waren de oudste houtresten van huizen die we vonden van rond 1280 en 1290. Dan zou je kunnen zeggen dat dat een uitbreiding was van die al eerder aangelegde dijk onder de latere Langestraat en Houttil, maar daarvoor paste de puzzel te mooi in elkaar. Dat hele gebied is gewoon in één keer aangelegd. En dat weten we door die houtdateringen.”

Judith Flapper

Lees het hele interview, inclusief Peters overwegingen over adel en elite in Alkmaar, op erfgoedalkmaar.nl

TIP VAN DE MONUMENTENADVISEUR

Houd er altijd rekening mee dat het hele monument beschermd is

Vaak wordt gedacht dat het bij een monument alleen om bescherming van de voorgevel gaat en dat de binnenkant en de achtergevel niet bij het monument horen. Of dat bepaalde onderdelen gerust kunnen worden gesloopt omdat ze bijvoorbeeld niet genoemd worden in de zogeheten redengevende omschrijving die hoort bij de monumentenstatus. Je raadt het al: die veronderstelling klopt niet. In principe is altijd het hele monument beschermd. Al kan dit in specifieke gevallen soms anders zijn.

Volgens de Erfgoedwet, samen met jurisprudentie, is in geval van een monumentenstatus het hele monument beschermd. Bouwkundig en functioneel vormt een monument een onlosmakelijk geheel. Zowel binnen als buiten en zowel onder als boven is een monument beschermd en datzelfde geldt voor onderdelen die op het perceel staan, zoals een schuur of een bepaalde erfindeling.

Erfgoedwet

Alle monumenten vallen onder de bescherming van de Erfgoedwet (vroeger de Monumentenwet en binnenkort de Omgevingswet). In de wet is vastgelegd hoe er met ons erfgoed wordt omgegaan, welke verantwoordelijkheden daarbij komen kijken en hoe daarop toezicht wordt gehouden. De wet zorgt er voor dat het cultureel erfgoed wordt beschermd, waaronder museale objecten, musea, monumenten en archeologie.

Omschrijving van het monument

Bij de aanwijzing van een object als monument wordt vooraf een zogeheten redengevende omschrijving opgesteld. Uit die beschrijving blijkt hoe het monument eruit ziet en waarom het monumentale waarden heeft. Zo'n omschrijving kan kort en bondig zijn of juist heel uitgebreid. Een redengevende omschrijving focust zich doorgaans slechts op enkele onderdelen van het object en levert een basis waarmee de bescherming van een monument wordt omschreven. Zoals gezegd, echter, is in principe altijd het hele monument en alles wat op het erf staat, beschermd.

Mag ik dan niks aan een monument wijzigen?

Er kan veel in een monument maar niet alles mag. Voor het aanbrengen van wijzigingen aan een monument is per definitie een

vergunning nodig. Maar niet alle onderdelen hebben monumentale waarde. Stel dat je iets wilt wijzigen of afwerken aan een niet oorspronkelijke keuken of badkamer. Net als regulier onderhoud mag je dat zonder vergunning doen. Komen er bij de verbouwingsplannen monumentale waarden in het geding? Dan moet er een vergunning aangevraagd worden.

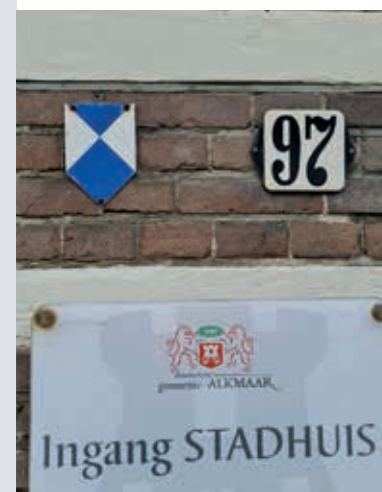
Hoe kom ik erachter of iets monumentale waarde heeft?

Monumentale waarden in een monument mogen niet worden verstoord. Als je wilt weten wat de oorspronkelijke elementen zijn en of ze ook van monumentale waarde zijn, kan vooronderzoek al veel opleveren. Kijk bijvoorbeeld naar (oorspronkelijke) bouwtekeningen, duik in het archief en bekijk oude foto's. Helaas echter is niet alles even goed en zorgvuldig gedocumenteerd in het verleden. Om de monumentale waarden goed te kunnen beoordelen, kun je daarom niet zonder de inspectie van het monument door een expert. Ook een bouwhistorisch onderzoek kan hierbij helpen. De monumentenadviseurs van de gemeente kunnen hierbij helpen.

Vraag altijd deskundig advies

Alle monumenten zijn anders en elk monument vraagt een zorgvuldige aanpak. Ga er daarom in beginsel altijd vanuit dat het gehele monument beschermd is. Twijfelt u over de monumentale waarde van een bepaald onderdeel, of wilt u weten wat wel en niet gewijzigd mag worden? Neem dan contact op met de gemeentelijke monumentenadviseurs of schakel een deskundig bureau in op dit gebied.

Christiaan Griffioen (monumentenadviseur)

Een glimmende schoengesp

Bij opgravingen in Alkmaar zijn in de loop der jaren veel schoenen gevonden. Vaak met vetersluiting maar soms ook met de roestsporen van een gesp. Tot nu toe kwamen schoenen nooit compleet met gesp naar boven. Niet gek, want gespen werden vrijwel altijd opnieuw gebruikt. Wel vonden we soms een losse schoengesp, zoals dit achttiende-eeuwse exemplaar, dat we in 1990 aantroffen in een beerput aan de Marktstraat.

Vormen en maten

Gespen op schoenen zijn van alle tijden. Ze zijn er in allerlei vormen en maten en zijn soms ook versierd.

Schoengespen werden gemaakt van diverse materialen, zoals messing en tin maar er waren ook vergulde exemplaren. Er kwamen zelfs zilveren en gouden gespen voor, maar die waren alleen weggelegd voor iemand met een goed gevulde beurs.

Hoewel we het in dit geval zeker weten, is het vaak toch lastig te bepalen of een gesp daadwerkelijk bij een schoen heeft behoord.

Ze werden namelijk ook gebruikt voor bijvoorbeeld riemen en tassen.

Alkmaarse schoengesp

Van onze schoengesp is alleen de beugel bewaard gebleven. De tussenstijl van de beugel is verloren gegaan. De bijna vierkante schoenbeugel is 3,0 x 2,7 cm groot en heeft afgeronde hoeken. Het is een gegoten exemplaar, gemaakt van messing en versierd met hartjes, knopjes en florale motieven. Een vergelijkbaar exemplaar met florale motieven en gestileerde vogels, is gevonden in een beerput bij een opgraving in Tiel.

De schoengespen werden in de achttiende eeuw groter, geheel naar het modebeeld. Ons exemplaar diende om de leren riempjes van de schoen aan elkaar te binden. De afneembare gesp kon gemakkelijk worden overgezet op een ander schoenenpaar. Zo kon je een favoriete schoengesp dus altijd dragen.

Ook vandaag de dag zie je nog schoenen met een kleine of middelgrote gesp, zowel op dames- als herenschoenen. Zin gekregen in stappers met grote gespen? Wie weet komt onze rijk versierde gesp weer helemaal terug in het modebeeld!

Karin Beemster

① Alkmaarse schoengesp (inv.nr. 90MAR2-XAB) ② Afbeelding: *Magasin des modes nouvelles Francaises et Anglaises*, 20ème cahier, planche 1 – jeune Anglais en habit à revers (1787)

Literatuur:

Bartels, M., *Steden in Scherven 1*, blz. 282, *Steden in Scherven 2*, blz. 1034, nr. 33.

Colofon

Erfgoed Magazine Alkmaar is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroep Erfgoed Alkmaar.

Afbeeldingen Uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar, Joop Elsinga, Ritske Velstra en Judith Flapper.

Opmaak & vormgeving Delta3

Druk ADC Nederland, 's-Hertogenbosch.

(Eind)redactie en interviews Judith Flapper, Allesinbalans.nu

Contact en tips voor de redactie erfgoed@alkmaar.nl

GRATIS abonnement Meld u aan op erfgoedalkmaar.nl voor de digitale nieuwsbrief. Mail naar erfgoed@alkmaar.nl voor het papieren magazine.

Voor uitgebreide artikelen en meer erfgoedverhalen erfgoedalkmaar.nl

Alles over regelgeving en subsidieformulieren alkmaar.nl

Erfgoed Alkmaar